

van de vijf sprekers met Deerlijkse ouders te leggen naast de taal van hen die de steekproef niet hebben gehaald. Ik ben benieuwd of er werkelijk een verschil uit was gekomen.

In deel II volgt dan een analyse van de linguïstische variabelen in het Deerlijks corpus. Zo'n variabele is mnl. *sk* in anlaut. In het Deerlijks is in de afgelopen eeuw de [sx], nota bene identiek met de standaardtaalrealisatie, vervangen door [sk], die op zijn beurt weer is afgelost door [sh]. De verandering wordt zeer nauwkeurig beschreven, waarbij zelfs een absolute chronologie wordt aangebracht. Vandekerckhove documenteert zich uitstekend, ook met bronnen uit heel andere delen van ons taalgebied, al vond ik het opvallend dat de opkomst van de [sk] in de IJsselmeerpolders genoemd wordt in de paragraaf over de [sh]. Misschien is dat omdat er in het Deerlijks en in de polders een sekse-differentiatie optreedt: in beide gevallen hoort de [sk] bij de mannen. Maar in Deerlijk is de [sk] de relatief oude (t.o.v. [sh]) variant, terwijl in de IJsselmeerpolders [sk] juist een innovatie is (en daarom zo opvallend!). Er had aan het sekseverschil ook een aparte paragraaf gewijd kunnen worden, zoals bij 'sociale klasse' het geval is (4.1, blz. 61 e.v.). Daar lezen we dat [sk] verdwijnt mogelijk als een gevolg van het onderwijs, dat vroeger de [sk] wel tolereerde, en nu niet. Die observatie wil ik niet weerleggen, wel de plaats ervan in het boek: hoort dit niet bij de interpretatie en verklaring?

Aan de verklaring en interpretatie is heel deel III gewijd, maar eigenlijk ook deel IV: *de West-Vlaamse taalsituatie: taalverhoudingen in West-Vlaanderen*. De laatste paragraaf van deel III, 'De sociale dimensie' (met daarin subparagrafen als 'het economisch succes van zuidoostelijk West-Vlaanderen en het ermee gepaard gaande zelfbewustzijn') had ook onder de titel van deel IV gepast. Maar inhoudelijk is deel IV heel anders: het gaat hier om een taalsociologisch onderzoek, niet onder de sprekers van het corpus-Deerlijks, maar onder studenten van de K.U. Leuven, campus Kortrijk.

De *Conclusie* is op te vatten als een afzonderlijk deel, d.w.z. dat deze los staat van deel IV, ook al heeft de conclusie geen eigen nummer gekregen. Dat laatste lijkt me terecht, want deze conclusie is vooral een samenvatting is van wat al eerder, concluderend, is gezegd. Zo lezen we op p. 310 in de *Conclusie*: 'hoewel de corpusgegevens kwantificeerbaar zijn en een duidelijke oriëntatie vertonen, laten ze zich niet in die mate mathematisch benaderen dat de impact van elk van de hierboven genoemde factoren exact meetbaar wordt.' Op p. 207 lezen we: 'Feit is hoe dan ook dat taal zich niet mathematisch laat benaderen: de verschillende benaderingen bij deze varianten lopen voor een stuk dood op het feit dat taalinterne en taalexterne factoren in sterke mate met elkaar verweven zijn en zich niet apart laten "wegen".' Beide passages roepen overigens dezelfde vraag op: had niet op zijn minst een multivariate analyse (bijv. variantie-analyse), die nergens in het boek voorkomt, op het materiaal uitgevoerd moeten worden alvorens met zoveel stelligheid het bovenstaande te beweren?

H. Scholtmeijer

Wat woorden doen / A. Agnes Sneller, Agnes Verbiest. - Bussum : Coutinho, 2000. - 169 p. : tab. ; 24 cm (ondertitel op omslag: Cursusboek genderlinguïstiek). ISBN 90 6283 170 2, Prijs: € 13,50

In *Wat woorden doen* hebben Agnes Sneller (hoogleraar Neerlandistiek Károli Universiteit te Boedapest) en Agnes Verbiest (voorheen verbonden aan de opleiding Nederlands van de Universiteit Leiden) een twaalfstal publicaties bij elkaar gebracht tot een cursusboek dat studenten moet inleiden in het vak 'genderlinguïstiek'. Deze publicaties, eerder verschenen in uiteenlopende media op het gebied van taalkunde, letterkunde, vrouwenstudies en onderwijskunde, krijgen in soms enigszins gewijzigde vorm nieuwe samenhang in de vier delen van het boek: *Woorden en beelden*, *Systemen en structuren in taal en tekst*, *Taal als proces: mondeling taalgebruik en Taal als product: cultuurteksten*. Bij elk deel moeten korte inleidende teksten deze samenhang verduidelijken.

In het eerste, algemeen inleidende deel geven Sneller en Verbiest een overzicht van object, methode en doelstellingen van het vak ('Het vak genderlinguïstiek'). Twee artikelen, van Louise Cornelis en Anneke Smelik, demonstreren vervolgens de genderinvalshoek aan de hand van een analyse van de Postbus 51 campagne over seksuele intimidatie op het werk, beter

bekend als de 'rijdende hondcampagne'. Cornelis laat zien dat onderzoek naar het gebruik van de passiefconstructie in de campagnebrochure het nodige onthult over wie er nu in feite wordt aangesproken op seksueel intimiderend gedrag, en wiens perspectief daarbij wel en niet wordt gekozen. Smelik vult dit beeld aan met behulp van een analyse van de mise en scene van het beeldmateriaal van het bijbehorende televisiespotje. In beeld en in tekst, zo is de teneur van de bijdragen, worden er bepaalde 'betekenissen' opgeroepen, waarmee de beeldvorming over 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' gestalte krijgt.

In het tweede deel van het boek geeft Agnes Verbiest een overzicht van het onderzoek naar taalseksisme (dat ondermeer heeft geleid tot taalseksismerichtlijnen), en verklaart dit type onderzoek voor 'afgerond'. Ze schetst de contouren voor nieuw, en in haar ogen interessanter onderzoek naar 'genderaspecten' in taal en tekst: wat ligt er in een taal opgeslagen van de ideeën over mannen en vrouwen en over de culturele constructen 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'? Ook het artikel van Maaïke Meijer ('seks en structuuranalyse') vertrekt vanuit de ambitie om bij de interpretatie van teksten expliciet te differentiëren naar de manier waarop mannen en vrouwen in beeld (of 'in tekst') zijn gebracht. Een dergelijk accent, dat de 'structuur van de representatie' van de sekse zichtbaar maakt, past ze toe op de analyse van een sonnet van Focquenbroch. Gebruik makend van de focalisatietheorie van Mieke Bal betoogt ze dat in dit sonnet, waarin een vrouw en twee mannen een rol spelen, 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' worden opgebouwd door een partijdige distributie van subjectposities: de vrouw wordt niet, zoals de twee mannen, via ingebedde focalisatie gepresenteerd als 'voelend en handelend subject'. Agnes Sneller ontleent vervolgens aan een retorische analyse van Cats' 'tooneel van de mannelijke achtbaarheid' uit 1622 de stelling dat het mannelijke perspectief ook voor de betekenis van woorden gevolgen kan hebben. Cats werkt het begrip 'achtbaarheid' in zijn tekst zodanig uit, aldus Sneller, dat mannelijke achtbaarheid verbonden moet worden met 'gezag' of 'macht', terwijl vrouwelijke achtbaarheid bestaat in kuis gedrag. Hierdoor kan via de betekenis van het woord een bepaalde oppositie worden uitgedrukt: de mannelijke achtbaarheid vertegenwoordigt een hogere waarde dan de vrouwelijke.

Het derde deel van het boek gaat over taal als proces, toegespitst op mondeling taalgebruik. In drie bijdragen, van Agnes Verbiest, Iris Bogaers en van Carla Petit en Bientje Sterringa, komt aan de orde hoe allerlei vooronderstellingen op grond van sekse (de 'genderideeën') een grote rol spelen in het gedrag van gespreksdeelnemers op het werk in het algemeen, tijdens sollicitatiegesprekken en op school. De conclusie is steeds dat allerlei gespreksituaties allerminst sekseneutraal zijn, en dat de genderverwachtingen van vrouwen en mannen in de onderzochte situaties een voor vrouwen negatieve rol spelen.

In het vierde en laatste deel van *Wat woorden doen*, gewijd aan taal als product, worden cultuurteksten als 'Sinne- en minnebeelden' van Cats en Vondels 'Jephta' (Sneller), en het bijbelse Hooglied (Anneke de Vries) onderzocht op de gendersturende werking van de verwoordingen in deze teksten. De analyses van Sneller, die erg in de lijn van de aanpak van Maaïke Meijer liggen, laten zien hoe in Cats' emblemen het beeld opdoemt van vrouwen die gelukkig zijn als ze zich voegen naar hun echtgenoot, en hoe in Vondels Jephta vrouwen (in dit geval de dochter van Jephta) zich schikken naar de mannelijke dominantie. De Vries laat zien dat de vertalers van het Hooglied de brontekst door een reeks van vertaalkeuzes hebben aangepast aan het stereotiepe beeld van vrouwen.

Van een iets andere orde is het slothoofdstuk, van de hand van Agnes Verbiest ('Verwoording van literair-wetenschappelijke teksten'). Daarin verdedigt Verbiest de stelling dat het voor genderkritische auteurs bijzonder moeilijk is te schrijven over vrouwen zonder te vervallen in het reproduceren van de oude, in de taal vastgeklonken genderboodschappen. Ze baseert zich daarbij ondermeer op de opvatting van Anscombe en Ducrot (1986), 'dat woorden met hun betekenissen in de eerste plaats opgevat [moeten] worden als gedachtesturend en niet, zoals in de meeste (semantische) taaltheorieën gebruikelijk, als in eerste instantie informatiedragend' (p. 149). Zeven aandachtspunten voor genderkritische auteurs (over bijvoorbeeld het gebruik van verkleinwoorden, persoonsaanduidende beroepsnamen) moeten uitkomst bieden.

Wat woorden doen is bedoeld als een cursusboek. Studenten worden na elk hoofdstuk bediend met afsluitende opdrachten die de kritische verwerking van de stof moeten bevorderen; docenten kunnen bij de uitgever een antwoordenboek opvragen. Ondanks deze service is

het de vraag of het boek probleemloos in het onderwijs zal kunnen functioneren. In de eerste plaats is het onderzoek dat in het boek aan de orde komt bijzonder divers van aard. Dit levert weliswaar een interessante waaier aan onderwerpen en aandachtspunten op, maar roept ook de vraag op naar de onderlinge samenhang: wat is nu precies het gebied van de genderlinguïstiek? Vooral de prominente rol van literatuurtheoretische begrippen (van Mieke Bal en Maaike Meijer) en in mindere mate die van *beeldanalyse* maakt het lastig om al het hier gepresenteerde onderzoek als linguïstisch te zien. Sneller en Verbiest laten deze kwestie onbesproken, en beperken zich tot de stelling dat de diversiteit juist aangeeft dat het terrein van de genderlinguïstiek onbegrensd is. Wellicht zou de term *genderkritiek* geschikter zijn om het blootleggen van gendernormen in (met name) taal en teksten te omschrijven.

Op een andere manier kan ook het andere deel van de samenstelling genderlinguïstiek voor vragen en misverstanden zorgen. In de diverse bijdragen worden allerlei analyse-instrumenten aangevoerd (de passiefconstructie, perspectivering, argumentatieve indicatoren etc.) als middelen om genderlading bloot te leggen. Dat deze instrumenten ook andere ladingen of opposities kunnen onthullen wordt naar mijn smaak niet nadrukkelijk genoeg onder de aandacht gebracht. Ook in de opdrachten wordt dit aspect niet gethematiseerd of geproblematiseerd. Hier is dus de bijdrage van de docenten nodig om te voorkomen dat bij de studenten het misverstand postvat dat de passiefconstructie *als constructie* een genderlading zou hebben, of dat het woordje 'maar' (als in: 'we hebben een vrouwelijke huisarts, maar we hadden het niet beter kunnen treffen') *zelf* een negatief beeld van vrouwen zou helpen schetsen.

Een ander lastig punt is dat Sneller en Verbiest er op een aantal plaatsen vanuit gaan dat hun lezers zondermeer met hun betoog zullen meedenken. Daardoor krijgen hun uitgangspunten soms wat weinig toelichting. Zinnen als 'De periode waarin de standaardisering van het Nederlands zich voltrok, is tegelijk het tijdvak waarin auteurs als Jacob Cats, overtuigd van de mannelijke superioriteit, de taal als middel hanteerden om hun maatschappelijke idealen te verwoorden' (p. 69) zullen toch niet door elke student aanvaard worden. Datzelfde geldt voor de (verzwakte) Sapir-Whorffhypothese, die een grote rol speelt in de genderkritische argumentatie. Deze hypothese is de bodem onder de gedachte dat het dominante genderdenken niet alleen in de taal is opgenomen, maar dat het gebruik van deze gendergeladen taal ook weer het denken en handelen beïnvloedt *en* dat deze vicieuze cirkel doorbroken kan worden door bewuste taalgebruikers die dankzij hun genderkritisch inzicht hun taal kunnen ontdoen van de aloude genderboodschappen. De Sapir-Whorffhypothese (ook in verzwakte vorm) is evenwel, op zijn zachtst gezegd, niet onomstreden en behoeft dus onderbouwing. *Wat woorden doen* laat dit aan de docent over.

Dit cursusboek genderlinguïstiek stelt docenten, samenvattend, voor meer problemen dan een antwoordenboek kan ondervangen. Dat neemt niet weg dat dit boek, zeker ook door de diversiteit van de onderwerpen en onderzoeksinstrumenten, voor een interessante cursus zou kunnen zorgen. Uiteraard biedt het boek ook voor particuliere lezers veel stof om (kritisch!) over na te denken.

Margreet Onrust

LITERATUUR

Anscombe/Ducrot 1986 – J.C. Anscombe en O. Ducrot: 'Argumentativité et informativité', in: Michel Meyer (red.): *De la métaphysique à la rhétorique* Brussel, 1986. Vertaald als: 'Argumentativité et informativité', in: Frans H. van Eemeren en Rob Grootendorst: *Studies over argumentatie*, 1997, p. 265-284.

Wie komt daar aan op die olifant? : een zestiende-eeuws taalgidsje voor Nederland en Indie, inclusief het verhaal van de avontuurlijke gevangenschap van Frederik de Houtman in Indie / hert. en toegel. door Nicoline van der Sijs ; [krt. Hester Schaap]. - Amsterdam [etc.] : Veen, 2000. - 220 p. : ill., krt. ; 20 cm
ISBN 90-204-5890-6 Prijs: € 15,84

In 1527 verscheen in Antwerpen een taalgidsje Nederlands-Frans, samengesteld door de onderwijzer Noël van Berlaimont, bestaande uit enkele dialogen gevolgd door een beknopte